

Ecclesia 25/26

Orgaan van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge

105e jaargang 13 december 2014

H. Klink, Hoornaar

De annunciatie

*En toen hij bij haar binnengekomen was, zei hij:
'Wees gegroet gij begenadigde, de Here is met u.'*

Lukas 1: 28

In het *Musée de beaux arts* in Besançon is een tekening van Rembrandt te bewonderen waarop hij de annunciatie van de engel aan Maria weergeeft. De afbeelding is gemaakt omstreeks 1652.

We zien Maria zittend in haar woning in Nazareth, in het licht dat door een zijraam naar binnen valt. Het reliëf van haar figuur is vrij duidelijk te zien, zeker als we het vergelijken met de omtrek van twee andere gestalten die op de tekening zichtbaar zijn. Zij staan in het midden ervan. Zij staan schrijlings, kijkend in de richting van de zittende Maria. Het zijn twee engelen. De ene is groot. De andere engel beduidend kleiner.

Het is bekend dat Rembrandt in eerste instantie ook de grotere engel vrij klein had getekend. Later heeft hij de tekening bijgewerkt. Hij heeft toen ook de scherpe lijnen die hun gestalte weergeven diffuus gemaakt. Hij deed dat door over het houtskool dat op het papier was aangebracht te vegen. Zo werden de contouren van de engel vrij vaag en enigszins lichtend. Daardoor is het alsof zij in vergelijking tot Maria op de voorgrond staan. Ze hebben iets etherisch. Ze horen bij de hemel en zijn nu even op de aarde, maar de aardse werkelijkheid is niet helemaal hun element.

Inhoud

Meditatie	197
Dr. H. Klink, Hoornaar	
Kerstvertelling	198
Ixmus en Christus	201
C. S. Lewis	
De herder	202
(verhaal van Felix Timmermans)	
Begrafenis van een bloedgetuige van Christus (III, slot)	204
A.B. Goedhart, Leerbroek	
De lange zevende eeuw	206
Dr. J.G. Barnhoorn, Nunspeet	

Een woord van dr. H.F. Kohlbrugge

De kribbe is vol parels en diamanten, al ziet men ze aan voor enkel stro. Hier is het met iedere nood en elke klacht gedaan.

Het is merkwaardig dat Rembrandt twee engelen tekende. Waarom deed hij dat? De tekening maakt het wel duidelijk. Hij wil er mee aangeven dat het gebeuren iets tweeledigs heeft.

Het is ontegenzeggelijk dat de grootste engel de boodschapper is. Hij is degene die zich het eerst tot Maria richt. Duidelijk is dat de engel zojuist uit de hemel komt. Hij heeft iets groots, iets majesteitelijks, iets verhevens – er manifesteert zich in de houding en gezichtsuitdrukking iets van heiligheid.

Dat verklaart de schrikreactie van Maria. Het is volkomen begrijpelijk dat zij, ook al is zij in zittende houding uitgebeeld, toch wat achteruitdeinst. Zij wendt haar hoofd van deze lichtende gestalte af door in de andere richting naar beneden te kijken. Wie zal bestaan voor de heiligheid van God, waarvan de engel, ondanks de groet¹ de weerspiegeling is? Hij komt uit de hemel. Vandaar dat Maria de ogen afwendt: het verblindende licht is te fel, de engel te majesteitelijk, het gebeuren te plotseling. Vandaar haar directe reactie. In een reflex brengt ze haar hand op de borst als om zich af te schermen. Daardoor valt het borduurwerk dat zojuist nog op haar schoot lag samen met het mandje voor naaigarnituren op de grond.

Zij ziet kans haar terugdeinzende beweging ietwat te breken door met haar rechterarm en -hand steun te zoeken. Dit vinden van houvast correspondeert met de tweede engel. Hij kijkt vriendelijk alsof hij geroepen is haar in haar schrik te ondersteunen. Hij houdt de hand zegenend omhoog. Op deze manier zien we in de beide engelen twee kanten van dezelfde zaak: heiligheid en genade.

De bekende exegeet M.J. Lagrange merkt in een prachtig artikel dat ooit verscheen in de *Revue biblique*² op dat het unieke van Israël daarin gelegen was dat men God kende als de heilige God. Zo kenden de andere volkeren Hem niet. Hij is de God van de Sinai,

Hij is de Schepper, die boven alles uitgaat en in een ontoegankelijk licht woont. Zo kende Maria God. Maar ze kende Hem ook op een andere wijze. Ze wist ook van de profetie, vooral van die van Jesaja, waar, Jezus, wiens geboorte nu aangekondigd wordt, zo vaak uit zal citeren. Ze wist dat Jesaja had gebeden dat de hemel zou scheuren en God zou nederdalen; dat Hij naar zijn volk om zou zien en het tot het water des levens zou nodigen. De heiligheid van God zou zich neerbuigen in genade tot de nederige van hart.

Hier, in haar woning vindt deze beweging van God naar de wereld toe plaats. Dat geven de engelen in hun tweevoud weer. Maria schrikt op door de heiligheid die van de ene engel uitstraalt. Maar diezelfde heiligheid vangt haar op in de gestalte van de kleinere engel. De heiligheid van God wordt gewaarborgd door de eerste engel en zijn boodschap, ze wordt in samenspel met de andere engel ook in genade gegeven aan Maria, die nederig is van hart. Zo deelt de heiligheid zich mee. De engel zegt: "Het heilige, Maria, dat Gods Zoon genoemd zal worden, zal uit u geboren worden."

En Maria die door deze genadige heiligheid wordt aangerakt zodat zij haar Zoon kan dragen en geboren kan doen worden, zingt straks haar lied waarin de zindering van dit moment nog doorklinkt:

"Hoe heilig is zijn Naam!
Laat volk bij volk te zaam,
barmhartigheid verwachten,
nu Hij de zaligheid,
voor die Hem vreest, bereidt,
door alle nageslachten."

Noten

- 1 In het Grieks staat de groet 'chaire', d.w.z. 'verheugt u'
- 2 Marie à Nazareth (ook uitgegeven in: *L'écriture en église*, Parijs, 1990)

Rachel weent om haar kinderen

(Jeremia 31: 15/Mattheüs 2:18)

Het eerste Christusfeest

I

Samma rende zo hard hij maar kon. Wat hij nu toch had gehoord en gezien moest Jedida, zijn vrouw, zo vlug mogelijk weten. Zij waren in het veld, de herders.

Het was nacht, de schapen waren stil en de herders waren het ook.

De een zat wat te dommelen, de ander lag te slapen en enkelen waren op dat moment wakker en letten op en gingen rond.

'Dat moment' zouden zij nooit vergeten.

Plotseling werd het licht.

Lichter dan midden op de dag.

Wie slaperig was werd opeens klaar wakker.
Zij waren allen bang, heel bang.
Wat was dit?
Ineens was er in dat licht een gestalte, geen dier, geen mens, maar een bode van God.
En die sprak hen toe.
Hij zei dat zij niet bang behoeften te zijn, want hij was gekomen om hen blij te maken.
Zij en heel Israël mochten blij zijn, omdat nu een eeuwenoude belofte was vervuld.
De Messias was gekomen, de Verlosser.
Gekomen als kind.
Geboren in het stadje Bethlehem, waar ooit koning David was geboren.
Zij konden gaan kijken: in de stal waar 's winters hun schapen stonden lag dit Messias-kind, in de bak waaruit de dieren aten wanneer zij binnen waren.
Kon dit waar zijn?
Nauwelijks was de bode van de hemel uitgesproken of er waren ontelbaar veel andere engelen om hen heen.
Zij zweefden rond en zongen een lied.
Die woorden van eer aan God en vrede op aarde zouden Samma en de andere herders nooit vergeten, hoe oud zij ook werden.
Toen was het weer stil geworden, het wonderlijke licht verdween langzaam aan.
Het was weer donker, het was weer nacht.
Samma, de jonge herder en de anderen waren eerst sprakeloos.
Wat was dit, wat kon dit zijn?
Toen was één van hen begonnen te praten, hakkelend, stamelend.
"Dit was iets van God. Dit was iets van de hemel. Dit was ..."
Weer werd hij stil.
"Zullen we doen wat werd gezegd? Zullen we gaan, naar Bethlehem, naar onze stal?"
Toen zijn zij gegaan.
En daar in de stal vonden zij het Kind, de moeder en haar man.
Zij vertelden wat zij hadden gehoord en gezien.
Zij zagen hoe de jonge ouders straalden van blijdschap.
En zij werden zelf ook steeds meer blij, en keken steeds weer naar het Kind.
Zij begrepen er niets van, maar dit moest de Messias, de Verlosser zijn.
Het was hun gezegd, zij hadden het zelf gehoord en het hemels licht gezien.
Zij moesten terug naar de kudde.
Allemaal wilden zij aan hun familie hun beleven gaan vertellen.

Zij waren er vol van.
Daarvan konden zij niet zwijgen.
Dit moest iedereen weten.
Zij spraken af, dat zij om de beurt zouden gaan, want zij konden niet tegelijk bij hun dieren weg.

II

Samma was de eerste die naar huis mocht gaan om het aan zijn vrouw en zijn familie te vertellen.
Hij moest wel een mijl of zes lopen.
Zo hard hij maar kon rende hij, hij was nog jong.
Wat zou Jedida, zijn vrouw zeggen?
Zij zou hem toch wel geloven?
De anderen wisten het toch ook?
En zij hadden net als hij het Kind gezien.
Het Kind, net als alle andere kinderen.
Nee, toch niet helemaal, het had iets bijzonders, iets, ja, hoe moest hij dat zeggen?
Iets van reinheid, misschien moest hij zeggen: iets van dat licht van die nacht, iets ...
Toen hun kleine Joas een jaar geleden werd geboren had hij dat niet.
Af en toe moest Samma stil staan.
Hij kreeg steken in zijn zij.
Maar dan ging hij weer, de heuvels op en af, tot hij bij zijn huisje kwam.
De deur stond open en de eerste die hij zag was de kleine Joas, die waggelend op zijn beentjes naar hem toekwam.
"Abba", riep hij, "abba."
Hij keek zo blij dat hij zijn vader zag.
Hij pakte de kleine jongen op en drukte hem tegen zich aan.
Daar was Jedida ook en hij begon te vertellen.
Zonder hem te onderbreken luisterde zij naar Samma.
Toen hij uitverteld was kwamen de vragen.
Hij was zo blij, en zijn blijdschap werkte aanstekelijk.
Jedida werd ook blij.
"Wat is dit bijzonder", riep zij.
"En dat jij dat nu hebt gehoord en gezien!
Nu is het Kind nog klein, maar wat zal dat zijn als het groot is geworden en verlossing voor ons volk zal brengen.
Als jij het niet zelf had beleefd zou ik het niet kunnen geloven."
"Vertel het aan onze vader en moeder", zei Samma, "ik moet weer terug."
Hij omhelsde Jedida en kustte de kleine Joas, en daar ging hij weer.

Enkele maanden later zagen Samma en de andere herders kleine groepjes soldaten te paard door het veld trekken.

Het viel hun op en zij spraken erover.

Zij zagen wel eens vaker soldaten van koning Herodes, maar niet zo in het veld en niet zo in kleine groepjes.

Maar het duurde niet lang of zij hoorden wat er aan de hand was.

De koning had opdracht gegeven in een wijd gebied om Bethlehem de kleine kinderen te doden.

Althans de jongetjes.

Waarom? Waarom?

De koning is bang, werd gezegd.

Bang waarvoor? Bang voor wie?

Bang voor een kind dat in Bethlehem geboren is en dat een gevaar voor hem zou zijn.

Die oude koning bang voor een klein kind?

Ja, je weet hoe hij is, je weet toch dat hij zijn vrouw heeft vermoord en enkele van zijn zoons?

Toen Samma de berichten hoorde, werd hij ook bang.

Hoe zou het dan zijn met zijn lieveling, de kleine Joas? Dat wilde hij weten.

Zo vlug hij kon rende hij naar huis.

Hij was nu niet zo ver daarvandaan als in die wonderlijke nacht.

Nu stond de deur niet open.

Hij ging naar binnen en zag zijn vrouw, en haar moeder die ook gekomen was.

Zij waren in groot verdriet.

Samma barste ook in tranen uit: daar lag hun lieve, kleine jongen.

Dood.

Nooit meer zou hij zijn vader begroeten met zijn

Colofon

Ecclesia, voorheen 'Kerkblaadje', is een uitgave van de Stichting Vrienden van Dr. H.F. Kohlbrugge en verschijnt zaterdags om de veertien dagen.

Redactie: Drs. M. den Admirant, Drs. L.J. Geluk, Mw G.M. van Ommen-Middelkoop

Eindredactie: Dr. H. Klink

Vaste medewerkers:

Dr. J.G. Barnhoorn, Dr. R. Fernhout, Drs. H.J. Lam en Dr. M. Verduin.

Redactieadres: Dorpsweg 11, 4223 NA Hoornaar, tel. 0183-581321

Internet-adres: www.ecclesianet.nl

Abonnementsprijs: € 28,- per jaar

Adreswijziging en abonnementen: gm.v.ommen@kpnplanet.nl

Administratie: Baron Bentinckstraat 51, 7731 EK Ommen tel. 0529 456729, Postbankrekeningnr. NL72INGB0000 8871 47

Adm. Ecclesia/Kerkblaadje te Ommen of Bankrekeningnr. NL95RAB00348 9696 19 t.n.v.

St. Vrienden van Kohlbrugge te Ommen

Druk: drukkerij Ridderprint, Ridderkerk

"abba", "abba."

Snikkend vertelde Jedida hoe soldaten waren binnen gekomen, het kind hadden gepakt en het meedogenloos het hoofd hadden afgeslagen.

Waarom?

Waarom?

O, die boze, wrede koning... Hun kind dood, andere kinderen dood, en dat Kind dat toen in de kribbe lag?

Ook dood?

IV

Nog boordevol verdriet en vragen gingen enkele maanden later Samma en Jedida, met hun familie naar Jeruzalem.

Het werd Paasfeest

Het feest zou voor hen niet echt feest zijn, toch wilden zij niet wegblijven.

Ook in de tempel wilden zij hun verdriet voor God neerleggen.

Daar op het tempelplein vroegen zij aan een priester of misschien de priester die een oudoom van Jedida in de stad was. Morgen zou hij komen.

Toen zijn zij naar hem toe gegaan om te vertellen wat er was gebeurd.

Hij had het al gehoord, maar wist niet van hun kleine Joas.

De tranen liepen hem over de wangen.

Samma vertelde ook van die bijzondere nacht, nu al weer een poos geleden.

De oude priester luisterde en zijn gezicht klarde op.

Hij stelde vragen en Samma werd ook weer een beetje blij in dit gesprek.

Toen werd hij weer heel droevig.

"Maar", zei hij, "dat Messias-kind is ook weg. Het is weg. Zou het ook dood zijn? Ook vermoord door de boze koning? Is het dan niet waar wat ik en de anderen die nacht hebben gehoord en gezien? Is dat dan niet van God geweest? En dat Kind dat wij zelf hebben gezien, de Messias, de Christus?"

De oude priester liet hem praten en vragen.

Eerst zweeg hij, lange tijd.

Toen begon hij te spreken.

"Nee", zei hij, "nee, wáár dat Kind is weet ik niet, maar het kan niet vermoord zijn, want Maria, zijn moeder, heeft van Gods dienaar Gabriël over dit Kind gehoord en ook ik ben door Gabriël aangesproken, hier in de tempel. God is geen mens. God is God. Hij is waarachtig. Wij begrijpen Hem niet."

Jacob van Hoogenlande

Ixmus en Crismus¹

Een verdwenen hoofdstuk van Herodotus²

En daarachter, naar het noorden en het westen toe, ligt in de oceaan het eiland Ainnatirb, waarvan Hekataios³ zegt dat het van gelijke omvang en gelijke vorm is als Sicilië, doch het is groter; maar wie het een driehoek noemt, die is niet ver bezijden de waarheid. Het is dichtbevolkt door mensen die een kleding dragen die weinig verschilt van die der overige barbaren die de noordwestelijke delen van Europa bevolken, ofschoon hun taal niet overeenkomt. Deze eilandbewoners, die alle andere ons bekende mensen overtreffen in geduld en uithoudingsvermogen, hebben de volgende gebruiken.

Midden in de winter, ten tijde van de meeste nevel en regens, hebben zij een groot feest dat zij Ixmus noemen, en gedurende vijftig dagen bereiden zij zich hierop voor, op de wijze die ik nu beschrijven zal. Allereerst is iedere burger verplicht naar elk van zijn vrienden en verwanten een vierkant stukje hard papier te zenden met daarop een afbeelding, en in hun taal heet dit voorwerp Ixmus-kaart. De afbeelding nu stelt zaken voor als vogels op een tak, of bomen met een stekelig donker loof, of mensen in een kleding waarvan de Ainnatirbiërs geloven dat deze tweehonderd jaar geleden door hun voorouders gedragen werd, in rijtuigen zoals hun voorouders die gebruikten of in huizen met sneeuw op het dak. En de Ainnatirbiërs willen niet zeggen wat deze afbeeldingen met het feest te maken hebben, aldus (naar ik veronderstel) een heilig mysterie bewarend. En omdat al de mensen deze Ixmus-kaarten moeten zenden, zijn de marktpleinen vol van de menigte kopers daarvan, zodat zij veel moeite en zwaarigheid ondervinden.

Hebben zij nu het aantal kaarten gekocht dat zij denken nodig te hebben, dan gaan zij terug naar huis, en vinden daar de Ixmus-kaarten die anderen naar hen gezonden hebben. Vinden zij nu een kaart van iemand naar wie zij ook een kaart hebben gezonden, dan gooien zij deze weg en danken de goden dat deze taak voor een jaar volbracht is. Maar vinden zij er een van iemand naar wie zij zelf geen kaart gezonden hebben, dan slaan zij zich op de borst en jammeren en spreken vervloekingen uit over de zender. Nadat zij zich genoegzaam over hun ongeluk hebben beklaagd, trekken zij weer hun hoge schoeisel aan en gaan de nevel en de regen in om ook voor die zender een kaart te kopen. En laat deze beschrijving voldoende zijn ten aanzien van de Ixmus-kaarten.

Zij zenden elkaar ook geschenken, en voor deze

geschenken getroosten zij zich dezelfde moeite als voor de kaarten, of nog meer. Want elke burger moet de waarde schatten van ieder geschenk dat zijn vrienden hem zullen zenden, om hun dan geschenken van gelijke waarde te zenden, ook als men het niet betalen kan. En de geschenken die zij dan kopen zijn zaken die geen hunner ooit voor zichzelf koopt. Want de verkopers, die dit gebruik goed kennen, bieden velerlei schijnschone nietigheden aan; en al hetgeen zij in de loop van het jaar niet verkopen konden omdat het waardeloos of bespottelijk was, verkopen zij nu als Ixmus-geschenk. En ofschoon de Ainnatirbiërs zeggen gebrek te hebben aan nodige zaken zoals metaal, leer, hout en papier, wordt er toch jaarlijks een ontzaglijke hoeveelheid van deze dingen verspild doordat men er deze geschenken van maakt.

Gedurende deze vijftig dagen nu tooien zich de oudste, armste en ellendigste burgers met een valse baard en steken zich in rode mantels, en lopen over het marktplein; hun vermomming stelt (naar mijn opvatting) *Kronos*⁴ voor. En de verkopers van geschenken worden niet minder bleek en vermoeid dan de kopers, vanwege de nevel en de mensenmenigte, zodat een ieder die in dit jaargetijde een Ainnatirbische stad bezoekt, zou menen dat het eiland door een grote publieke rampspoed getroffen was. Deze vijftigdaagse voorbereidingstijd wordt in hun barbaarse taal de *Ixmus-Ras*⁵ genoemd.

Wanneer nu de dag van het feest is angebroken, blijven de meeste burgers, afgemat door de *Rasj*, tot de middag op hun bed liggen. 's Avonds gebruiken zij evenwel een maaltijd die vijfmaal groter is dan op andere dagen, zetten zich een van papier gemaakte kroon op het hoofd, en bedrinken zich. En op de dag na Ixmus zijn zij zeer ernstig doordat het eten en drinken van de vorige avond hun ingewanden heeft ontgeld en zij berekeningen maken van hun uitgaven aan geschenken en wijn. Want wijn is bij de Ainnatirbiërs zo duur, dat men een hoeveelheid ter waarde van een talent moet innemen om geheel bedwelmd te raken.

Dit zijn hun gebruiken rond het Ixmus. Maar een minderheid onder de Ainnatirbiërs heeft een eigen, afzonderlijk feest, *Crismus* genaamd, dat op dezelfde dag als Ixmus gevierd wordt. En in tegenstelling tot de meeste andere Ainnatirbiërs staan Crismus-vierders die dag vroeg op met een stralend gelaat en begeven zich vóór zonsopgang naar bepaalde tempels waar zij deelnemen aan een heilig feestmaal. En in de

meeste van deze tempels plaatsen zij afbeeldingen van een schone vrouw met een pasgeboren Kind op haar knie, een aantal dieren, en herders die het Kind aanbidden. (De reden voor deze beelden wordt gegeven in een heilig verhaal, dat ik ken, maar niet vertel.⁶)

Aan een priester nu met wie ik in een van deze tempels gesproken heb, vroeg ik waarom zij Crismus op dezelfde dag als Ixmus vieren, want deze regel leek mij een ongelukkige. De priester nu antwoordde: 'Het is ons niet geoorloofd, o vreemdeling, het tijdstip van Crismus te veranderen, maar och, mocht Zeus de Ainnatirbiërs op gedachten brengen om Ixmus op een andere dag te vieren of in het geheel niet te vieren. Want door Ixmus en de *Rasj* wordt zelfs de minderheid afgeleid van heilige dingen. En het verheugt ons wel dat mensen van de Crismusdag een vrolijke dag maken, maar Ixmus heeft alle vrolijkheid verloren.' Daarop vroeg ik waarom zij de *Rasj* willen doorstaan, en hij antwoordde: 'Dit, o vreemdeling, is een *rekket*⁷. Hier sprak hij (naar ik vermoed) de woorden van een orakel, voor mij onbegrijpelijk (want een *rekket* is een instrument dat de barbaren gebruiken bij een *tennis* geheten spel).

Maar Hekataios is niet geloofwaardig waar hij zegt dat Ixmus en Crismus hetzelfde zijn. Want ten eerste hebben de afbeeldingen op de Ixmus-kaarten niets van doen met het heilige verhaal dat de priesters over Crismus vertellen. En ten tweede is het zo dat de Ainnatirbiërs niet de religie van de minderheid hebben, doch wel de geschenken en de kaarten zenden en aan de *Rasj* deelnemen en drinken met papieren mutsen op. En het is niet waarschijnlijk dat mensen, zelfs barbaren, zich zo vele en zware moeiten zouden

getroosten tot eer van een god waarin zij niet geloven. Tot zover over Ainnatirb.

C. S. Lewis

Noten

- 1 "Xmas and Christmas", *Time and Tide*, 4 december 1954; herdrukt in *God in the Dock: Essays on Theology and Ethics*, edited by Walter Hooper (Eerdmans, Grand Rapids 1970), pp. 301-303. Vertaling door Arend Smilde, gepubliceerd in *De zeebries der eeuwen, en andere essays* (Van Wijnen, Franeker 2013), pp. 229-233.
- 2 *Herodotus* (ca. 485-ca. 425 v.Chr.): auteur van het oudste grote geschiedverhaal op basis van zoveel mogelijk eigen onderzoek: de *Historiën*, tevens het oudste volledig bewaard gebleven Griekse prozawerk. Ter vergelijking met de pastiche van Lewis leze men bij Herodotus bijv. het gedeelte over de Hyperboreërs, IV.32-36.
- 3 *Hekataios*: Hekataios of Hecataeus van Milete (ca. 550-475 v.Chr.) was als Grieks historicus een voorloper van Herodotus, maar van zijn werk zijn slechts fragmenten overgeleverd. Herodotus verwijst soms naar hem, veelal om hem te corrigeren.
- 4 *Kronos*: In de Griekse mythologie was Kronos (Cronus) de jongste van de twaalf Titanen. Zijn regering zou een gouden tijdperk zijn geweest.
- 5 *Rasj*: Het Engelse woord *rush*, 'drukte', 'gedrang', vgl. *rush hour*, 'spitsuur'.
- 6 een heilig verhaal, dat ik ken maar niet vertel: vgl. *Historiën* II.3 en II.65.
- 7 *rekket*: Een van de betekenissen van het Engelse woord *racquet* is: wijdverbreide koortsachtige drukte.

De herder

Verhaal van Felix Timmermans

En Jezus verliet het dorp, na dat hij er over den eenvoud gepreekt had. Hij ging weg, met twee van zijn apostelen, in de richting van de ondergaande zon. Het was alsof hij in de zon verdween.

Heel het dorp stond overhoop van vreugde en verwondering. Een uur vóór Hij kwam, was er de glanzende rust van elken dag over het dorp. Tot ineens de mattenverkooper, die terug uit de stad kwam, het nieuws bracht: - 'Jezus van Nazareth is onderwegen, en komt naar ons dorp toe.' Dit gerucht waaide van deur tot deur: - 'Jezus van Nazareth is op komst!'

En men riep die op het veld aan 't zaaien en aan 't ploegen waren, want het was in de lente als men de grond openlegt om het zaad te ontvangen. En men

riep de mulder van zijnen molen, de smid uit zijn smidse, en iedereen die aan het werk was. En ook de blinde gebroeders, die tegen de kerk woonden, wouen er bij zijn, en de lamme, die dik was geworden van het zitten, en zelfs de melaatsche, die over de beek in zijn strooien hut zooveel als verbannen leefde, riep men.

Want Jezus van Nazareth had een grooten, heiligen roep in gansch het land, en van wijd en zijd kwam men naar zijn woord luisteren om troost en genezing te vinden. En nu zou Jezus door het nederige dorp komen. Al de menschen stonden buiten, aan hun deur, uit te zien naar den weg, die van uit het bosch naar het dorp toekronkelde.

En ginder kwam Hij in 't grijs gekleed met twee van zijn apostelen. De nijgende zon stond fel vóór Hem, en maakte tot goud zijn dunnen baard en zijn lange haren. Zij gingen naar den waterput te midden van het dorpsplein, waar zij hunnen dorst leschten.

De menschen kwamen achteraan en schoven bedeesd naderbij, en bezagen hem vragend en bewonderend. Hij zette zich neer op den rand van den put en hief zijn hand op om te preeken... Doch de kleinsten probeerden voor de grootsten te staan, er was een dringen en een wringen; de kinderen waren het vernuftigste en kropen door de beenen der grooten heen, en stonden dan schuw van voor, met den vinger in den mond.

Doch de apostel met zijn zwarten baard duwde hen, zacht grommend, met zijn groote werkhand terug. Maar Jezus, als Hij dat zag zei: - 'Laat de kinderen van voor staan. Laat ze tot bij mij komen, want hun behoort dat rijk der Hemelen...'

En dan richtte Hij zich tot de nederige menschen, en ook tot diegenen, die nu nog nader kwamen, een koopman, een leurder, een schaapsherder...

En Hij preekte eenen schoonen preek over den eenvoud tot die menschen, die den reuk der aarde aan hunne handen droegen, over den eenvoud, den eenvoud des harten. Dat dit de grootste rijkdom was, die zij op aarde konden bezitten en medeen den sleutel des Hemels was. En dat hun moeizaam en werkzaam leven om de korst brood te verdienen, het beste middel was om den eenvoud des harten te kunnen behouden... Want hoe meer men bezit hoe moeilijker het is om eenvoudig te blijven.

Die gouden schoonheid dier woorden vervulden de zielen der dorpsbewoners, en toen Hij opstond, knielden zij allen en Hij zegende hen... Hij legde zijne handen op het hoofd van de blinde gebroeders, en zij juichten omdat zij weer zagen... Hij legde zijn handen op de schouders van den lamme, en hij sprong verheugd uit zijn wagentje, waarmede men hem had naar hier gebracht. En Hij deed den melaatsche, die op afstand gebleven was, tot zich komen en als hij hem gezegend had, was hij van alle zweren ontdaan en weer gaaf en gezond van geest en lichaam.

En daar was ook een oude man, een oude herder, die niet van het dorp was. Die oude man weende en zag bewonderend naar Jezus op. Jezus legde zijn handen lang op zijn grijs hoofd, bezag hem teeder en groette hem bij het weggaan vriendelijk... en dan ging Jezus met de twee apostelen weg in de richting van de zon.

Het dorp stond overhoop, de menschen waren geestelijk rijker geworden om die machtigen woorden,

en beseften nu eerst fijn hoe gelukkig zij waren in hun lot.

Zij waren mee blijde met de twee gebroeders, die weer zagen, - met de lamme, die weer ging en met de melaatsche, die weer zuiver geworden was... En toch was de meeste belangstelling rond den ouden herder, die niet van het dorp was, en bij wie Jezus zoolang de handen op het hoofd had gelegd. - Wat heeft u gedaan? Van wat heeft hij u gezezen?

En toen vertelde de oude herder, dat het nu meer dan dertig jaar geleden was, dat hij op een winter-nacht met andere herders bij het wachtvuur zat, als er plots een witte engel voor hen verscheen, die zegde van op te staan, want dat de zaligmaker geboren was, en zij hem zouden vinden in een stalleken tusschen bosschen en velden verloren. Eerst waren zij met de schrik geslagen geweest, maar tevens aangegrepen van en groote verheuging... Rap, snap hadden zij wat bijeengeschard, wat karig eten, kaas, eieren... En na een langen weg, hadden zij dan het kind in een kribbeken zien liggen, waar de os en de ezel hun eten uit nemen, en zij hadden de jonge moeder gezien, wier oogen openingen op den Hemel waren, en den ouden, bekommerden man, die bij haar was en een vuurtje probeerde aan te maken om de melk te warmen.

Er waren daar nog herders van een andere streek gekomen, en nog enkele arme menschen... en toch was er daar nog iets, dat de mond niet kon noemen, maar de ziel gewaar wierd... iets van den Hemel. En dat kind was Jezus van Nazareth!...

Waarom kwam die engel herders roepen en geen rijke menschen, die seffens het arme huisgezin hadden kunnen helpen met het beste?... was de vraag. - Ik heb het mij ook altijd afgevraagd, waarom, zei de herder. Wij die de minste waren in het land... Maar hij kwam niet op de wereld om veel te krijgen... Later is er natuurlijk bezoek gekomen van allerlei menschen, zelfs zijn er drie koningen uit het oosten daar geweest, die hen reukwerken en goud brachten... maar die hebben zijn bestaan in een teeken des Hemels zelf moeten zoeken... Doch tot arme herders kwamen de engelen, voor arme herders, brak de Hemel open, om hun de blijde boodschap te brengen... Waarom?... Nu versta ik het, nu, nu ik Jezus daarjuist heb hooren preeken. De eenvoud des herten. En de oude man kon zich niet tegenhouden van het snikken.

Begraafenis van een bloedgetuige van Christus (III, slot)

Getuigen

Ds. J. Schlingensiepen uit Barmen besloot zijn begrafenis toespraak als volgt:

“God is en blijft de Heere van onze broeder in eeuwigheid. Dat is de “troost waarmee wij van God worden getroost”(2 Korinthiërs 1). Om zijn troon zijn tot in eeuwigheid vergaderd die “overwonnen hebben door het Woord van hun getuigenis en hebben hun leven niet liefgehad tot de dood” (Openbaring 12). Ja, het zijn zij die gekomen zijn “uit de grote verdrukking en hun kleren gewassen en wit gemaakt hebben door het bloed van het Lam”(Openbaringen 7). “Heb Ik u niet gezegd, zo gij geloven zult, gij de heerlijkheid van God zult zien?” En daaraan herkennen wij in het geloof de heerlijkheid van God, dat hoe verschillend onze levensloop ook mag zijn, een ieder van ons die in het leven “het eigendom is van de Heiland Jezus Christus”, dat ook in zijn sterven zal blijven.

Geliefde gemeenten van Dickenschied en Womrath! Geliefde broeders en zusters! God geve dat dit getuigenis van onze broeder in uw harten mag blijven en mag doorwerken in de komende generaties. Ja, dat dit getuigenis levend moge blijven en overal binnen onze kerk vrucht dragen. Door zijn getuigenis roept hij ons tot “De enige troost in leven en sterven”, opdat wij in het geloof kunnen belijden: “Ik ben er zeker van dat noch dood noch leven...ons kan scheiden van de liefde Gods welke is in Christus Jezus onze Heere.”

“Jezus voor U leef ik. Jezus voor U sterf ik. Jezus, Uw eigendom ben ik in dood en leven.” Amen.

Groeten uitgesproken op de begraafplaats

Na een korte toespraak van kerkvisitator Gillmann over Jeremia 15:19, waarmee hij op 8 mei 1934 dominee Schneider in Womrath had bevestigd, werden aan het graf de meerdere woorden van groet gesproken. Enkele ervan geef ik verkort weer.

Ds. Forck uit Hamburg: “Wij moeten door veel verdrukkingen het Rijk van God ingaan. Zalig is de man die de aanvechtingen verdraagt, want als hij beproefd is, zal hij de kroon des levens ontvangen, die God heeft beloofd aan die Hem liefhebben.”

Ds. Kloppenburg uit Oldenburg: “Maar ik zal naar de Heere zien en op de God mijns heils wachten, mijn God zal mij horen.”

Ds. Möricke uit Kirchheim: “We geven u onze groet, geliefde gemeenten, geliefde zuster, geliefde kinderen. Wij weten dat onze Heere Jezus Christus

zijn Woord zal bevestigen aan u en aan u allen, die ter wille van Hem lijden en zijn Naam belijden voor de mensen. ‘Ik zal u geen wezen laten, want Ik kom tot u. In Mij hebt u vrede. In de wereld hebt u angst, maar wees getroost, Ik heb de wereld overwonnen.’”

Ds. Klapproth uit Berlijn: “Zalig zijn zij die vervolgd worden ter wille van de gerechtigheid, want voor hen is het Koninkrijk der hemelen. Want de Heere kent de weg van de rechtvaardigen, maar de weg van de goddelozen vergaat.”

Ds. Dieterich (broer van mw. Schneider-ABG) uit Edelfingen: “Want wie zijn leven zal willen behouden, die zal het verliezen, maar wie zijn leven verliest om Mij, die zal het vinden.”

Kerkmeester Klos sprak namens de kerkelijke gemeente Dickenschied: “Maar wij weten dat zij doe God liefhebben, alle dingen voor hun bestwil zullen dienen.”

Brieven

Weduwe Schneider kreeg bijna 600 condoleancebrieven. Hier volgt een kleine selectie. Allen gebruikten de aanhef “Zeer geachte mevrouw Schneider...”.

Ds. Obendiek uit Barmen-Gemarkte, 21 juli 1939:

“Namens de kerkenraad van onze gemeente Gemarkte, die uw man in de erediensten en tijdens de Bijbelkringen in het gebed voortdurend voor de troon van genade bracht, mag ik u, uw kinderen en uw familie hartelijk groeten in de diepe droefheid die na zoveel maanden van volharding, over u gekomen is. Wij wenen met u en er is, nadat wij van het ontslapen van onze geliefde broeder hoorden, een deken van verdriet gekomen over de zielen van onze gemeenteleden. Wij weten, dat zijn dood kostbaar is geweest in de ogen van God. En als wij aan het getuigenis van uw man en zijn geloof denken, dan werpt zijn leven en sterven licht over Gods Woord als we lezen: ‘En zij hebben overwonnen door het bloed van het Lam en door het woord van hun getuigenis en hebben hun leven niet liefgehad tot in de dood.’ ‘Ziet wij prijzen zalig, die volharden tot het einde.’

We hopen met een afvaardiging uit onze gemeente in Dickenschied te zijn.

Geachte mevrouw Schneider, in totale menselijke onmacht, maar toch met een vaste hoop vervuld, kunnen wij niets anders doen, dan om Gods ontferming af te smeken voor u en uw kinderen, voor onze kerk en onszelf.”

Ds. Müller uit Berlijn, 19 juli 1939:

“Met diepe ontroering hebben wij het bericht ontvangen dat uw man, onze lieve broeder Paul Schneider, in het concentratiekamp Buchenwald aan een hartaanval is gestorven. We hebben van zijn zware levensgang gehoord.

En wij weten hoe hij in al die moeilijke omstandigheden geworsteld heeft om alleen gehoorzaam te zijn aan Gods Woord en om alle zaken zijn Heere Jezus Christus te eren. Daarom hebben wij in de gehele *Bekennende Kirche* steeds naar zijn voorbeeld gekeken. Voortdurend hebben we hem en zijn gezin in onze dagelijkse voorbede opgedragen. Ook weten wij van de diepe geloofsverbondenheid, waarin u met uw man één was. God heeft niet alleen aan hem kracht gegeven om alles tot het laatste toe uit zijn Vaderhand te ontvangen, maar Hij heeft ook u bovenmate gesterkt. Nu bidden wij God: ‘Heere, sta hen in deze moeilijke dagen bij met Uw kracht. Hij neme u en uw kinderen in zijn genadige bescherming. Ja, Hij make de banden van geloof en liefde onder ons allen nog vaster.’ Dit moge de zegen zijn, die door het lijden en sterven van uw man in ons allen zichtbaarder wordt.”

Ds. Klapproth uit Berlijn, 29 augustus 1939:

“Op deze dag vertoeven onze gedachten steeds bij uw lieve man en u. Het komt mij voor, dat het vieren van een verjaardag eigenlijk pas dan gerechtvaardigd is, als dat leven tot op de laatste hartslag is te overzien. Wij loven daarom met u onze God, omdat Hij onze geliefde en dierbare broeder niet alleen heeft doen geboren worden, maar ook heeft wedergeboren. Het is troostvol om een voltooid leven te mogen ontmoeten. En uit de trouw van God, waarop uw man door zijn leven onmiskenbaar heeft gewezen, putten wij meer geloof en vastere hoop. Vast en zeker zullen de broeders, die heden in militaire dienst zijn, denkend aan broeder Scheider, daardoor gesterkt verder gaan.

Onze hoogachting, liefde en voorbede brengen u en uw kinderen in het gebed voor Gods aangezicht. We zijn u grote dank verschuldigd voor het kostbare offer, dat u hebt moeten brengen, en ook voor uw getuigenis.

De dag van 21 juli zal, omdat ik die heb mogen meemaken, onvergetelijk in mijn herinnering blijven. Het is ons vurige gebed tot God, of Hij ons enigszins wil laten lijken op deze trouwe broeder, en onze predikantsvrouwen op u.”

Ds. Immer Oost-Friesland, 27 juli 1939:

“Wat uw man gedurende twee-en-half jaar van zijn gevangenschap om Gods wil geduldig heeft moeten

lijden, weet God alleen. Nu heeft zijn hand hem uit alle aanvechtingen en angsten verlost. ‘Hij heeft een goede strijd gestreden, hij heeft de loop beëindigd, hij heeft het geloof behouden, en daarom is de kroon der gerechtigheid voor hem weggelegd.’ De Heere zij geloofd en gedankt, dat wij dat mogen geloven. U en uw kinderen hebben een groot offer gebracht. U hebt het gebracht voor de allerbelangrijkste zaken waar we rekening mee moeten houden: de wil van God, de vrijheid om het Evangelie te prediken in ons volk en voor de heerschappij van Jezus in zijn gemeente. Hem, die u met uw man hebt gediend, zal u niet verlaten. Hij legt ons een last op, maar ook helpt Hij ons. God wil dagelijks helpen.

De Heere geve, dat deze zware weg van moeite en verdriet, eveneens voor de gemeente Dickenschied en voor de gehele *Bekennende Kirche* niet tevergeefs is geweest. Als Paulus in Filippenzen 1 over zijn lijden en zijn gevangenschap spreekt, dat alles nu meer dient tot bevordering van het Evangelie, zodat zijn banden om Christus’ wil, bekend zijn geworden in het rechthuis en veel broeders in de Heere door zijn banden meer vertrouwen hebben gekregen en dapperder zijn geworden om zonder vrees het Woord te spreken, zo zijn die woorden ook voor ons en onze gemeente vol van hoop. Om de vervulling ervan mogen wij bidden.”

Bisschop Cicester uit Engeland, 27 juli 1939:

“Ik sluit mij aan bij het gezelschap van vrienden en zij die u en uw man hoogachten om mijn grote sympathie te betuigen. Dit doe ik als een geestelijk leider van de Anglicaanse Kerk. Woorden schieten tekort bij de belangrijke gebeurtenis die u beleeft. Veel noodzakelijker zijn in deze omstandigheden het gebed en de voorbede. Uw man heeft een onsterfelijk getuigenis gegeven en hij mag nu door geen strijd gestoord leven in de hemelse heerlijkheid. Moge God u en uw kinderen zijn rijke troost schenken. Hij geve u sterkte en hulp bij de belangrijke taak om uw kinderen in het christelijk geloof voor Hem op te voeden. Moge deze opvoeding geschieden in de geest van hun zichzelf verloochende vader.”

Ds. Karl Barth uit Basel, 3 augustus 1939:

Karl Barth was door de nazi’s verbannen uit Duitsland. Onder een schuilnaam verzond hij een brief van deelneming aan een vriendin, bestemd voor mevrouw Schneider. Hij koos voor deze omweg vanwege de briefcensuur. Zo bracht hij de weduwe van ds. Schneider niet in verlegenheid. In de brief valt o.a. te lezen: “Het sterven van uw man^{16]} heeft ons diep ontroerd. Ik wil u en uw familie hartelijk groeten. Uw man mag nu

beleven, wat hij altijd heeft geloofd. Hij was getrouw tot in de dood en heeft de kroon des levens ontvangen. God heeft hem verwaardigd om voor Hem te lijden. Wij denken aan u en uw kinderen en willen er zorg voor dragen, dat de gedachtenis aan uw man niet wordt vergeten. Bij ons is er gelegenheid voor uw kinderen om te logeren. Ja, u bent zelf ook altijd hartelijk welkom. Als het mogelijk is, ontvangen wij graag een verslag van de begrafenis. Dit verslag willen wij in onze familie verspreiden. Zijn getuigenis behoort nooit vergeten te worden.”

Uitleiding

Uit de brieven spreekt een grote geestelijke eenheid en liefde. Het belang van het persoonlijke, gezins- en gemeentelijke gebed wordt sterk benadrukt. De alle machten overstijgende betekenis van Gods Woord wordt helder in het licht gesteld. Met zijn gedrag heeft de dominee van Dickenschied de grenzen aangewezen van een staat met totalitaire machtsaanspraken.

Een bericht over deze bijzondere en indrukwekkende plechtigheid eindigt als volgt: “Het was een onvergetelijk uur van gemeenschap voor de gehele *Bekennende Kirche*, die vanaf het graf van ds. Schnei-

der een vermaning en erfenis meekreeg. ‘Hier is de lijdzaamheid en het geloof der heiligen’ (Openbaringen 13). Niet wat mensen doen of gedaan hebben, niet de weduwe met haar weeskinderen was het belangrijkste wat we ons van die dag herinneren, maar de vrede van God, die ons als het ware vanaf de baar toe straalde. Het was de onuitsprekelijke troost die God bereid heeft als een mens zijn belofte meer vertrouwt, dan de verleidingen van de wereld, en Hem meer vreest dan hen die het lichaam kunnen doden. Het was de vrijheid om God te dienen en de naaste, ondanks alle hindernissen, die hem ter harte gingen. De begrafenis van broeder Paul Schneider werd een gedenken in dankbaarheid en liefde, omdat God zich door hem, die een compromisloos getuige was, heeft verheerlijkt.”

Paul Schneider was een eenvoudige dorpspredikant en een navolger van Christus. Is hij een voorbeeld voor ons?

A.B. Goedhart, Leerbroek

Noot

1 In de brief wordt hij ‘oom’ genoemd

De lange zevende eeuw

In *Ecclesia* van 30 juni 2012 heb ik een recensie geschreven over een boek van Wim Jurg, *De vierde eeuw of hoe het christendom staatsgodsdienst werd*. Een boek, waarin de schrijver ons laat zien, hoe het christendom in de vierde eeuw van onze jaartelling een macht van betekenis in de Romeinse staat geworden is.

Enige tijd geleden verscheen van de hand van dezelfde schrijver een tweede historische studie, getiteld *De lange zevende eeuw*¹, waarin wordt uiteengezet, hoe het christendom in de zevende eeuw met de opkomst van de islam geconfronteerd werd. Een uiterst actueel thema, mag men wel zeggen, want door de ontwikkelingen op het wereldtoneel in onze dagen, waarin wij vrijwel dagelijks worden geconfronteerd met daden van geweld, in naam van Allah gepleegd, worden wij bijna gedwongen ons met de geschiedenis van de islam bezig te houden. Het spreekt dan ook welhaast vanzelf, dat het boek van Jurg, waarin de ontstaansgeschiedenis van deze religie wordt geschetst, al spoedig een *bestseller* gebleken is.

De schrijver heeft er alles aan gedaan om de kontekst, waarin de opkomst van de islam haar plaats heeft, goed uit de verf te laten komen. Het boek opent met

een beschrijving van het pontificaat van Gregorius de Grote (590 – 604), “de laatste goede paus” (Calvijn), die, als weinig anderen zich van zijn verantwoordelijkheid bewust, zowel op kerkelijk als op niet-kerkelijk terrein in betrekkelijk korte tijd ontzaglijk veel werk verzet heeft.

In de beide volgende hoofdstukken van het boek zijn wij getuige van de oorlogen tussen het Romeinse en het Nieuw-Perzische rijk, de hevige machtsstrijd van de “late oudheid.”² In 603 verklaarde Chosroës, de Perzische koning, de Romeinen de oorlog. Een langdurige krachtmeting volgde. Aanvankelijk boekten de Perzen enorme successen. Nadat zij de Romeinse provincie Noord-Mesopotamië hadden veroverd, rukten zij op in zuidelijke richting. In 611 werd Antiochië ingenomen. Twee jaar later volgde, na een langdurige belegering, Jeruzalem. In 615 (of 616) bereikte een Perzisch leger de kust tegenover Constantinopel. Toen in 618 (of 619) ook Egypte door de Perzen werd veroverd, leek het lot van het Romeinse rijk bezegeld.

Maar het tij keerde. In 624, terwijl de Avaren – een nomadisch volk uit Midden-Azië, dat zich in de zesde eeuw o.m. in het huidige Hongarije had gevestigd – Constantinopel bedreigden en het Perzische

leger aan de Aziatische zijde van de Bosporus door een Romeinse vloot op een afstand gehouden werd, ondernam keizer Herakleios een veldtocht richting Perzië, die vier jaar lang zou duren. Na in Noord-Mesopotamië een leger onder leiding van Chosroës op de vlucht gejaagd te hebben versloeg hij in 625 twee andere legers en in 626, samen met zijn broer Theodorus, een derde, waarna Theodorus terugkeerde om het bedreigde Constantinopel te gaan helpen. In december 627 vond bij de ruïnes van Ninevé (het huidige Mosoel) de laatste veldslag plaats. Herakleios trok opnieuw aan het langste eind en trok vervolgens naar Ktesifon, de hoofdstad van het Perzische rijk, waar hij begin 628 aankwam. Chosroës ontweek een confrontatie, waarna Herakleios weg trok. Chosroës werd afgezet. Een van zijn zoons volgde hem op. Een Perzische delegatie, die Herakleios achterna reisde, sloot namens de nieuwe koning met de Romeinen een vredesverdrag.

De Arabische veroveringen

Toen Mohammed stierf (632) was bijna het hele Arabische schiereiland door de Arabieren veroverd. Nog vóór zijn opvolger, Abu Bakr, overleed (634), vonden er in Romeins en Perzisch gebied plundertochten plaats. Onder zijn opvolger, Omar (634 – 644), maakten deze plaats voor invallen, het eerst in Palestina en Syrië. Na 636 was van Syrië alleen het uiterste noorden nog in Romeinse handen en in Israël een tweetal steden: Jeruzalem en Caesarea. In 637 gaven de laatste twee grote steden in het noorden van Syrië, Beroia (Aleppo) en Antiochië, zich over. Jeruzalem volgde in 638, Caesarea twee jaar later. In 638 werden Romeins Mesopotamië en een groot deel van Armenië overmeesterd en in 641 was ook Egypte nagenoeg geheel in Arabische handen.

Een verbijsterend snelle campagne, die door niemand voorzien was. Jurg concludeert: "Zo verrast als de christenen waren toen ze begin 313 plotseling volledige godsdienstvrijheid kregen (...), zo verbaasd moeten de moslims zijn geweest over het gemak waarmee zij vanaf 634 Syrië, Palestina, Egypte, Mesopotamië, Armenië en Perzië veroverden. En misschien wel nog verbaasder toen bleek, dat ze de veroveringen ook vast konden houden."³ Wel probeerden de Romeinen tweemaal achtereen het verloren terrein te herwinnen, maar beide keren werden zij verslagen. En eenzelfde lot trof de Perzen, die in een grote veldslag bij een zijrivier van de Eufraat de nederlaag leden, waarna heel Perzisch Mesopotamië, met inbegrip van de hoofdstad (Ktesifon) werd bezet en de Perzen zich in het hoogland van het huidige Iran terugtrokken.

Tolerantie

Voor verreweg de meeste inwoners van de Romeinse en Perzische provincies bracht de verovering door de Arabieren nagenoeg geen veranderingen in het dagelijks leven met zich mee. Wel werd hun naast de belastingen, die reeds geheven werden, een nieuwe, extra belasting opgelegd. Maar gingen zij hiermee akkoord, dan bleef alles bij het oude. Ze behoeften niets van hun bezittingen af te staan en behielden hun zelfbestuur. Zelfs mochten zij hun eigen godsdienst blijven uitoefenen. De Arabieren deden geen enkele moeite om hen tot de islam te bekeren, ja, bekering werd zelfs ontmoedigd: de islam was een voorrecht voor Arabieren.

De Joden

Was dit voor de christenen een geruststelling, voor de Joden betekende het meer: zij gingen er op vooruit. Waren zij sinds het einde van de vierde eeuw, toen het christendom staatsgodsdienst was geworden, van overheidswege gedoogd, later waren zij meer en meer achtergesteld. Zo had in 633 een concilie van de Visigotische⁴ staatskerk bepaald, dat Joden, die een openbaar ambt vervulden, ontslagen moesten worden en dat kinderen van joodse ouders, die weigerden zich tot het christendom te bekeren, uit huis geplaatst en in een christelijk gezin opgevoed mochten worden. Christenen, die deze maatregelen tegenwerkten, liepen het risico uit de kerk gezet worden. En in 692 verordende het concilie van Constantinopel: "Laat geen priester of leek ongedesemd brood van de Joden eten, noch vertrouwelijk met hen omgaan, noch hen te hulp roepen bij ziekte, noch medicijnen van hen ontvangen, noch met hen baden: de priester die dat toch doet moet worden afgezet en de leek moet uitgesloten worden." Vergaande maatregelen, die de Visigoten echter nog niet ver genoeg gingen: in 694 werden de in hun rijk woonachtige Joden van hun burgerrechten beroofd, over heel het land verspreid en in voorkomende gevallen zelfs als slaven te koop aangeboden. Kinderen van gedoopte Joden werden na hun zevende verjaardag in gezinnen van christenen ondergebracht.

Deze maatregelen waren overigens geen lang leven beschoren. Nadat de Arabieren – in 711 - het Iberische schiereiland waren binnengevallen, werden zij ongedaan gemaakt.

De slag bij Poitiers

Enige jaren nadat de Arabieren het rijk van de Visigoten veroverd hadden, trokken zij *Septimania* binnen, de enige Visigotische provincie ten noorden van de Pyreneeën. Na enkele hevige gevechten kregen zij ook

dit gebied in handen, waardoor zij de naaste burenen van de Franken werden. Nadat zij vervolgens de provincie *Aquitania* (aan de Golf van Biscalië) veroverd hadden, trokken zij naar het noorden. Bij Poitiers (of Tours) stuitte zij echter op een leger van de Frankische koning Karel Martel. In de veldslag, die volgde (733 of 734) werden de Arabieren verslagen. Karel bracht hierna een groot gedeelte van het zuiden onder zijn gezag, waardoor het Europese deel van het Arabische rijk tot het Iberisch schiereiland beperkt bleef.

Oost en Noord-oost

De Arabische expansiedrift liet zich echter ook in andere richtingen gelden. Onder kalief Al-Walid (705 – 715) waagden de moslimlegers zich tot in het huidige Afghanistan, vanwaar zij verder trokken tot Samarkand in wat nu als Oezbekistan bekend staat. Zelfs kwamen zij tot aan de rivier de Indus in het tegenwoordige Pakistan. Het slotoffensief tegen het Romeinse rijk, in 717 door Al-Walids broer Suleiman ingezet met een nieuwe belegering van Constantinoepel, werd echter een falikante mislukking. Na grote verliezen geleden te hebben zagen de Arabieren zich genoodzaakt zich terug te trekken.

Intolerantie

De tolerante houding van de Arabieren jegens hun niet-islamitische onderdanen heeft, naar het zich laat aanzien, vrij lang aangehouden. Pas omstreeks het einde van de tiende eeuw, toen de bevolking van het rijk voor het grootste deel uit moslims bestond, begonnen zij op bekering aan te dringen. En toen in de dertiende eeuw, na de invasie door de Mongolen en de verwoesting van Bagdad en andere steden, de islamitische wereld zelf in het nauw kwam, werd de aandrang gaandeweg sterker en is men zelfs geweld gaan gebruiken.

Dit godsdienstig fanatisme, dat voor de islam steeds kenmerkend is gebleven, doet de vraag opkomen, of het gedoogbeleid in de eerste eeuwen na Mohammeds dood niet als louter opportunistisch gezien moet worden. De geschiedenis laat immers duidelijk zien, dat ook Mohammed zelf tegenover "ongelovigen" vaak heel gewelddadig is opgetreden. Wij

denken hierbij met name aan wat de gerenommeerde islamitische historicus al-Tabari (838 – 923) schrijft over de gruwelijke wijze, waarop de profeet in 627 de leden van de joodse stam Banu Qurayza voor hun verzet tegen hem gestraft heeft: hoe hij 700 à 900 mannen heeft laten vermoorden en hun vrouwen en kinderen tot slavenarbeid heeft veroordeeld.

Ten slotte

De lange zevende eeuw is een populair-wetenschappelijk boek. Het is bedoeld voor "gewone mensen". Maar dit gaat niet ten koste van de voornaamste eis, waarvoor de historicus zich gesteld weet: de eis van een verantwoord bronnenonderzoek. En dat is zeker voor een boek als dit een lastige opgave. Weliswaar bestaat er een uitgebreide geschiedschrijving (door islamitische auteurs) van de zevende eeuw, maar deze is gebaseerd op (verloren gegane) kronieken uit de achtste eeuw, die op zijn vroegst in de negende en de tiende eeuw zijn geschreven, toen de diverse islamitische stromingen hevig met elkaar van mening verschilden over wat er in de eerste decennia van de zevende eeuw is gebeurd. Uit de gegevens, waarover hij beschikte, heeft Jurg een boeiend verhaal samengesteld, waarvoor wij hem heel dankbaar zijn en dat wij dan ook graag bij onze lezers introduceren.

Voor een eventuele herdruk van het boek zou het o.i. aanbeveling verdienen een overzichtskaart van het Nabije Oosten aan het einde van late oudheid op te nemen.

J.G. Barnhoorn, Nunspeet

Noten

- 1 ISBN 978 94 6036 180 7. Aantal pagina's 224. Prijs: € 29,90.
- 2 Onder de *late oudheid* verstaan wij de tijd tussen de klassieke oudheid en de Vroege Middeleeuwen.
- 3 Pag. 110.
- 4 De Visigoten waren een Germaans volk, dat in het begin van de vijfde eeuw het huidige Spanje binnenviel en daar een koninkrijk stichtte, dat tot de komst van de Moren in 711 heeft bestaan.

De redactie van *Ecclesia* wenst u met de woorden van de apostel Paulus (Kolossenzen 1: 15) een gezegend kerstfeest en een goede jaarwisseling toe:
En de vrede van Christus, waartoe u immers geroepen bent, regere in uw harten.